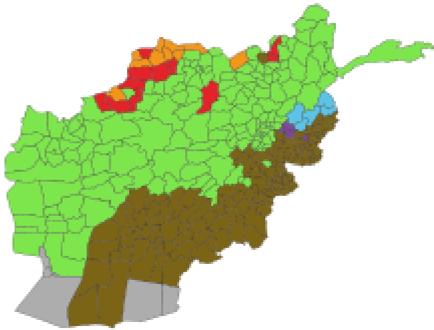
Vikipeedia

Dari keel

Dari (pärsia keeles دری *darī*, hääldus [dæˈɾi] või فارسی دری *fārsī-ye darī* [fɒːɾsije dæˈɾi]) on iraani keelte edela-allrühma kuuluv keel. Ajaloolises mõttes viitab see pärsia keelele, mida kasutati sassaniidide õukonnas.[2] Praegu viitab see tänapäeva pärsia keele dialektidele, mida räägitakse Afganistanis ja Pakistanis ning on seetõttu tuntud ka kui Afganistani pärsia keel.[3][4] Afganistani põhiseaduse järgi on dari keel üks kahest riigi ametlikust keelest. Teine ametlik keel on puštu keel.[5] Dari keel on kõige laiema levikuga keel Afganistanis ning umbes poolte riigi elanike emakeel.[3][6][7][8][9] See teeb dari keelest ka riigi *lingua franca*.[7] Pärsia keele Iraani ja Afganistani dialektid on vastastikku hästi mõistetavad, nende erinevus seisneb peamiselt sõnavaras ning fonoloogias. Afganistanis ja Pakistanis räägitavat dari keelt ei tohi segamini ajada Iraani keskosas elavate zoroastristide räägitava dari keelega.[10][11]

Dari keel	
Kõneldakse	Afganistanis, Pakistanis, Iraanis
Kokku kõnelejaid	9,6 miljonit [1]
Keelesugulus	indoeuroopa keeled indoiraani keeled iraani keeled edelairaani keeled **dari keel**
Ametlik staatus	
Ametlik keel	Afganistanis
Keelekoodid	
ISO 639-3	prs

Dari keele kõnelejad Afganistanis (rohelisega)

Sisukord

Ajalugu

Dari on uus-pärsia keelele antud nimetus, mis oli araabia ja pärsia tekstides kasutusel juba väga varajastes tekstides (nt Al-Estakhri, Al-Muqaddasi ja Ibn Hawqali kirjutistes).[12] Ühine seisukoht sõna "dari" päritolust puudub. Enamik teadlasi arvavad, et see viitab pärsiakeelsele sõnale *dar* või *darbār* (دربار), mis tähendab "õukonda", kuna oli sassaniidide dünastia ametlikuks keeleks. Šiiitlik õpetlane ja bibliograaf Ibn al-Nadim viitas oma tekstis "Al-Fehrest"[13] Ibn al-Muqaffale, kelle järgi tähistas *pārsī* farsi keelt, mida rääkisid preestrid, õpetlased ja teised sarnased isikud. Ibn al-Muqaffa viitab sellega Farsi piirkonnale ning

pahlavi keelele, mis sassaniidide valitsemise ajal (224–654 AD) levis Edela-Iraani piirkonnast ka teistesse provintsidesse. Dari keele kohta ütles Ibn al-Muqaffa, et see on Madā'eni linnade keel, mida räägivad kuninga õukonna liikmed ning mille nimetus on seotud kohaga õukonnas.[12]

Geograafiline jaotus

Dari keel on Afganistanis koos puštu keelega ametlik keel. Dari keelt kõneldakse Afganistani põhja- ja lääneosas ning pealinnas Kabulis, mis asub riigi idaosas. Riigi põhjaosas läheb dari keel üle tadžiki keeleks. Dari keelt oskab umbes 5 miljonit inimest: tadžikid, usbekid, türkmeenid, hazarad ja osa puštusid (eriti Iraani piiri lähedal). Afganistanis on levinud kakskeelsus. Tadžikkide, hazarade (keelevariandis, mille nimi on hazara keel) ja aimakkide jaoks on dari keel emakeel. Dari keel on Afganistanis rahvastevahelise suhtlemise keel (*lingua franca*) ja kultuurikeel, mis on prestiižne ka puštude seas. Lisaks räägib dari keelt ka umbes 2,5 miljonit inimest Pakistanis.[14]

Dari keel on domineeriv Afganistani põhja-, lääne- ja keskosas. Lisaks on see üldkasutatav suhtlusvahend linnades nagu Kabul, Herāt, Mazar-i-Sharif, Fayzabad, Panjshir ja Bāmīān. Väiksemad darikeelsed kogukonnad elavad ka puštude poolt domineeritavas riigi lõunaosas, näiteks Kandahāris, Laghmanis, Gardēz, Farāhis ja Jalālābādis. Dari keel on levinud ka Pakistani Khyber Pakhtunkhwa ja Balochistani provintsis ning mitmetes kogukondades Pandžabi piirkonna lääneosas.

Kultuurilised mõjud

Nii dari, pärsia kui ka tadžiki keel on kujunenud tadžiki-pärsia klassikalise kirjanduse keelest, mida nimetatakse ka klassikaliseks dari keeleks. Tänapäeva Afganistani territoorium kuulus koos Kesk-Aasia ja Loode-Indiaga uuspärsia keele leviala idaossa, kus on võrreldes Iraanis kujunenud kirjakeelega mitmeid eripärasid. Dari keel on Iraani pärsia keelest arhailisem ning lähedasem tadžiki keelele.

Iraani kultuuriline domineerimine piirkonnas (eriti meedias) on taganud selle, et Iraanis räägitava pärsia keele (farsi) spetsiifilised tunnused on mõistetavad ka enamikule dari pärsia keele oskajaist Afganistanis ning Pakistanis. Ka vastupidine mõju on mingil määral tõsi ning vähemalt ametlikul kujul on kirjutatav või räägitav dari keel mõistetav ka Iraani pärsia keele rääkijatele. Dari keele süntaks ei erine palju Iraanis kõneldava pärsia keele omast, vaid rõhkusid väljendatakse nõrgemalt. Dari keeles kasutatakse omistavat sufiksit *-ra*. Vokaalid *ē* ja *ō* ning *ai* ja *aw* on teistsugused ning on konsonante, mida Iraani pärsia keeles ei ole. Verbivormide süsteem on keerukam ning ka sõnavaras on erinevusi.

Dari keeles on kaks murderühma:

- Herāti, Lowgari ja Gardēzi ümbruse murded, millel on sarnaseid jooni Loode-Iraani murretega;
- Badakhshāni ja Panjshēri ning Kabuli ümbruse murded, mis on sarnased Tadžikistanis räägitavate tadžiki murretega.

Arvatavasti mongoli päritolu hazarade räägitavat hazara keelt peetakse samuti dari keele murdeks. Oma murded on ka poolnomaadidest aimakkidel.

Dari keelt kirjutatakse araabia kirja baasil ning esineb palju araabia keele laene. Dari kirjakeel on kujunenud Kabuli murdest.

Iraani ja Afganistani pärsia keele erinevused

Foneetiliselt sarnaneb dari keel pärsia keele arhailisema vormiga. Kahe keele hääldusliku erinevused võivad olla märkimisväärsed, kuid haritud kasutajatel ei ole raskusi kummagi mõistmisel (v.a teatud idiomaatiliste väljendite puhul).

Dialektid

Dari dialektidel, mida räägitakse Afganistani põhja-, kesk- ja idaosas (näiteks Kabulis, Mazaris ja Badakhshanis), on võrreldes Iraani pärsia keelega rohkem iseloomulikke tunnusjooni. Samas paikneb Lääne-Afganistanis räägitav dari dialekt Afganistani ja Iraani keelte vahepeal. Herati dialekt jagab sõnavara ja fonoloogilisi tunnuseid nii dari kui ka Iraani pärsia keelega. Ida-Iraani dialekt, mida räägitakse näiteks Mashhadis, on üsna sarnane Herati dialektiga Afganistanis.

Kabuli dialektist on saanud dari keele standarddialekt. Alates 1940. aastatest on Afganistani raadio edastanud saateid Kabuli dialektis. See on taganud Kabuli ja teiste Afganistanis räägitavate dialektide homogeniseerumise. Alates 2003. aastast on Afganistani meedia darikeelseid programme samuti Kabuli dialektis edastanud.

Poliitilised vaated

Dari keele emakeelena kõnelejad kutsuvad oma keelt enamasti farsiks. Termin "dari" on poliitilistel põhjustel Afganistani valitsuse poolt ametlikult propageeritud ning sel on puštu keelega võrdne seisund. Pärsia keele kohalik nimetus muudeti ametlikult farsist dariks 1964. aastal.[15][16] Dari on peamine keel ka hariduse omandamisel, puštu keelt õpetatakse teise keelena. Dari keelt peetakse prestiižsemaks keeleks.

Viited

1. Dari (http://www.ethnologue.com/language/prs) Ethnologue (vaadatud 13. novembril 2013)
2. Frye, R.N. "Darī", *The Encylcopaedia of Islam*, Brill Publications, CD version
3. CIA – The World Factbook, "Afghanistan" (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html). Vaadatud 23.04.2012
4. Documentation for ISO 639 identifier: prs (http://www.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=prs)
5. "The Afghans – Language Use" (http://www.cal.org/co/afghan/alang.html). 30. juuni 2002. Ameerika Ühendriigid: Center for Applied Linguistics (CAL). Vaadatud 24. oktoobril 2010.
6. Ch. M. Kieffer. "AFGHANISTAN v. Languages" (http://www.iranicaonline.org/articles/afghanistan-v-languages). (*Persian (2) is the language most spoken in Afghanistan. The native tongue of twenty five percent of the population ...*). Encyclopædia Iranica, online ed.. Vaadatud 23.04.2012.
7. "Dari" (http://www.lmp.ucla.edu/Profile.aspx?LangID=191&menu=004). *UCLA International Institute: Center for World Languages*. University of California, Los Angeles. Vaadatud 23.04.2012.
8. "Languages of Afghanistan" (http://www.ethnologue.com/14/show_country.asp?name=Afghanistan). *SIL International*, 2005. Ethnologue: Languages of the World. Vaadatud 23.04.2012.
9. "Dari language" (http://www.britannica.com/EBchecked/topic/151550/Dari-language). Encyclopædia Britannica Online. Vaadatud 23.04.2012.
10. "Parsi-Dari" Ethnologue (http://www.ethnologue.org/show_language.asp?code=prd)
11. "Dari, Zoroastrian" Ethnologue (http://www.ethnologue.org/show_language.asp?code=gbz)
12. Iranica, "Afghanistan: v.Languages", Table 11 (http://www.iranica.com/uploads/files/Afghanistan/v1f5a040a_t7_300.jpg). Vaadatud 23.04.2012

13. Ebn al-Nadim, ed. Tajaddod, p. 15; Khjwārazmī, *Mafātīh al-olum*, pp. 116–17; Hamza Esfahānī, pp. 67–68; Yāqūt, Boldān IV, p. 846
14. Omniglot (http://www.omniglot.com/writing/dari.htm). Vaadatud 23.04.2012.
15. Willem Vogelsang, "The Afghans", Blackwell Publishing, 2002
16. Declassified (http://www.icdc.com/~paulwolf/pakistan/ashford23may1964.htm)

Välislingid

- Latinisatsioonitabel (pdf) (http://www.eki.ee/knab/lat/kblfa1.pdf)